

Småstykke

En polsk oversættelse af Holbergs Nils Klim

AF

KRYSTYNA SZELAĞOWSKA

Der er ikke mange uden for forskerkredse i nutidens Polen, som kender navnet Ludvig Holberg. Det var anderledes i 1700-tallet, dengang var Holberg kendt i de dannede kredse. Der findes en oversættelse af Holbergs lille lærebog i verdenshistorie, *Synopsis Historiæ Universalis* (1733), hvor oversætteren Andrzej Puczyński har tilføjet et stort afsnit om Polens historie.¹ A. Stender-Petersen skrev om Holbergs indflydelse på den polske oplysningskomedie.² Vi ved, at Holbergs skuespil i Polen blev opført på både tysk og polsk.

Holbergs personlige kontakter med polakker ved vi derimod næsten intet om. I epistel 304 skrev Holberg om et møde med en polsk adelsmand, hvis person han brugte til at beskrive det psykologiske fænomen, vi i dag kalder mindreværds kompleks:

Jeg blev forgangen Dag bestyrket i de Tanker, da jeg var i Selskab med en Polsk Herremand. Den samme taledede om nogle anseelige Mænd, som hans Fæderneland havde tilveyebragt, hvilke han opløftede til Skyerne og afmalede som Naturens Mesterstykker. Saasom nu den Polske Historie var mig bekiendt, og jeg vidste, at hans Fæderne-Land ikke havde været saa frugtbart paa store Mænd, hverken udi Kriigs, Stats eller lærde Sager, som adskillige andre Riger, saa merkede jeg strax, hvorpaa disse Lovsange grun-

¹ *Historya powszechna dzieie polityczne dawnych y nowych państw w sobie zawieraiąca. Dla szlachetnej młodzi*, Wilno 1774. [Den almindelige politiske historie om gamle og nye stater. For den adelige ungdom]. Andrzej Puczyński, 1731-85, historiker, lærer, medlem af *Ordo Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum*.

² Adolph Stender-Petersen: *Die Schulkomödie des Paters Franciszek Bohomolec S.J.*, Heidelberg 1923, s. 166, 277-295, 310, 311.

dede sig, og at han rosedede saa stærkt, efterdi han frygtede for andres Vantro.³

I *Lexicon derer itzlebenden Gelehrten in Polen* (1755) af den polske bibliotekar og historiker Jan Daniel Janocki finder vi en notits om et møde mellem Holberg og en polsk magnat og lærd, Józef Andrzej Załuski.⁴ Janocki skriver, at Załuski under en lang rejse i Vesteuropa i 1741 mødte og talte med „denen gelehrtesten und berühmtesten Männern” og nævner bl.a. Ludvig Holberg.⁵ Er det muligt, at Holbergs „polske Herremand” fra epistlen er Załuski? Der synes dog ikke at have været grund til, at Załuski skulle føle noget mindreværds kompleks – han var en person af europæisk format, men på den anden side var det meget typisk for den tids patriotisme at understrege sit lands storhed – lige meget hvad virkeligheden var.

N.E. Rosenfeldt har i en udmærket studie over J.P. Kozelskis russiske oversættelse af Holbergs *Dannemarks Riges Historie* (1732-35) vist, hvordan Kozelski har benyttet oversættelsen til at præsentere sin egen holdning til kejserinde Katarina den Stores enevælde og det politiske system i Rusland.⁶ Rosenfeldts studie viser, at en detaljeret undersøgelse af udenlandske bøgers oversættelse kan kaste lys over datidens tænke-måde blandt det læsende publikum. Oversættelsens form, kommentarer og udeladelser oplyser os om oversætterens eller udgiverens forhold til værkets indhold og giver indblik i datidens syn på mange forhold. Selvfølgelig rejser det spørgsmålet om oversætterens repræsentativitet – det er nødvendigt at være kritisk og ikke drage forhastede slutninger ud fra ganske få oplysninger.

I det følgende skal en lille tilsvarende undersøgelse gennemføres med udgangspunkt i den polske oversættelse af Holbergs latinske rejseroman *Niels Klims underjordiske rejse* (*Nicolai Klimii Iter Subterraneum*, 1741).

Selve oversættelsen er fra 1805 og bevaret i et manuskript i Nationalbiblioteket i Wrocław (Ossolineum rkp. 5120). Titlen lyder: *Po-*

³ Ludvig Holberg: Epistel 304, *Epistler* IV, 1749. Her citeret efter *Ludvig Holbergs Skrifter*, www.holbergsskrifter.dk, 2015 (version 2.6). Jf. også Ludvig Holberg: *Epistler*, udg. med kommentar af F.J. Billeskov Jansen, København 1949, IV, s. 13-14.

⁴ Józef Andrzej Załuski, 1702-1774, bisp, mæcen, forfatter, grundlæggeren af det første polske offentlige bibliotek (Ossolineum).

⁵ Jan Daniel Janocki: *Lexicon deres itzlebenden Gelehrten in Polen*, Breslau 1755, II, s. 32. Jan Daniel Janocki, 1720-1786, af tysk herkomst, katolsk præst, J. A. Załuskis medarbejder.

⁶ Niels Erik Rosenfeldt: *Holbergs Danmarkshistorie i Rusland. Danmarks Riges Historie som Redskab i russiske samfundskritik under Katharina II*, København 1973.

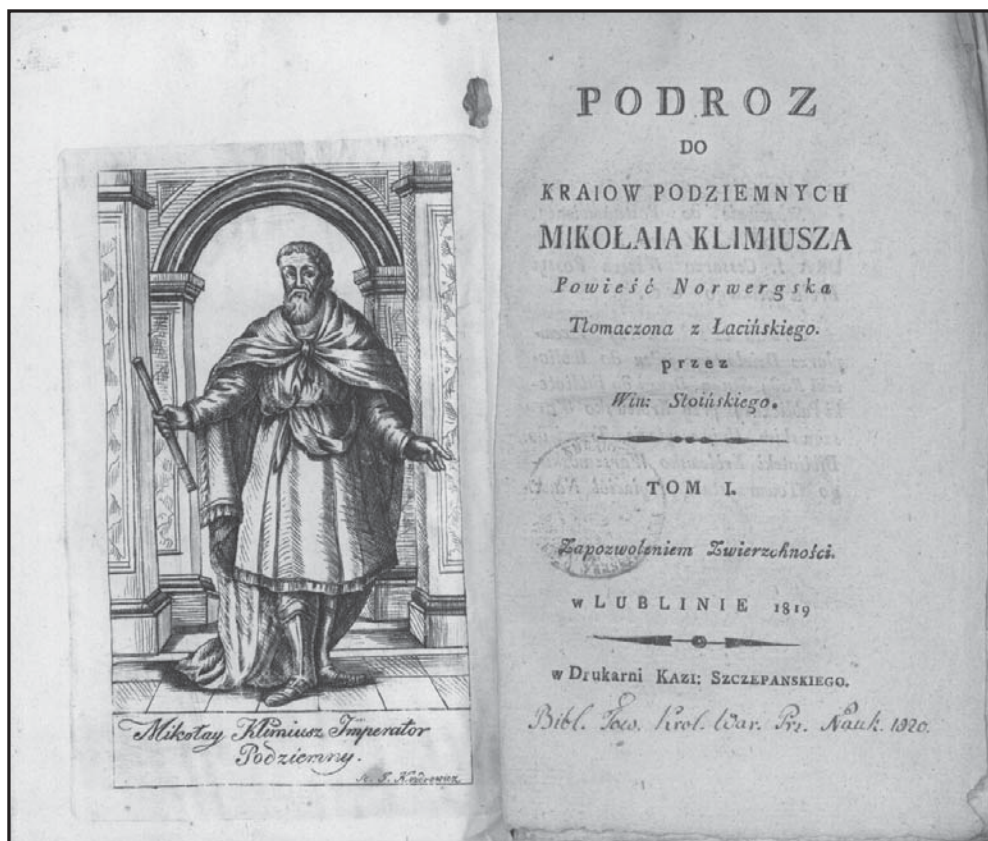

Fig. 1: Frontispice og titelblad på den polske udgave (1819) af Ludvig Holberg: Niels Klims underjordiske rejse (latinsk original 1741). Frontispicen til venstre er inspireret af det tilsvarende kobberstik i originalen, men i den polske udgave beriget med en feltherrestav og en triumfbuelignende arkitektur i baggrunden. Foto: Warszawas Universitetsbibliotek.

droz do kraiów podziemnych Mikołaja Klimiusza. Powieść norwergska (Niels Klims rejse til de underjordiske lande. En norsk fortælling). Det omfatter også en dedikation til en ven og en ode til ære for venskabet. Manuskriptet bærer initialerne W.S. og en notits: „Ex Bibliotheca Wincentij“. Det er derfor blevet tilskrevet Wincenty Stoiński (se næste afsnit).

Vi ved ikke, hvordan manuskriptet kom udgiveren i hænde, men teksten blev udgivet i to bind i 1819 af Kazimierz Szczepański (død 1854), der drev bogtrykkeri, boghandel og bibliotek i Lublin.⁷ Næsten hundrede år senere (1907) blev manuskriptet fundet på loftet i et

⁷ *Podroz do kraiów podziemnych Mikołaja Klimiusza. Powieść norwergska, Tłmaczona z Łacińskiego przez Win. Stoińskiego*, bd. I-II, Lublin 1819. Ehrencron-Müller skriver i sin Holberg-bibliografi: „Oversættelsen er aabenbart besørget efter Ed. II 1742, eller et af de senere Optryk“. Værket er tilgængelig i digital form: <http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra>, søg på Klimiusza.

hus i Warszawa af boghandleren og bibliotekaren Ludwik Bądkowski, som skænkede det til en kendt forfatter og samler, Wiktor Gomulicki.⁸ Bądkowski gav i sin dedikation Gomulicki en velment ærestitel med på vejen: „Modig søn af den romersk-katolske kirke” og understregede hans tilknytning til katolicismen. Jeg mener ikke, at Bądkowski kan have kendt indholdet af gaven særlig godt, for *Niels Klim* er ikke en bog for katolicismens tilhængere. Men sådanne udtryk var meget typiske for den polske adel og intelligentsia i det religiøse og klerikale 1800-tal.

Oversætteren Wincenty Stoiński

Man kan opspore enkelte data om den formodede oversætter Stoińskis slægt. Den stammede fra omegnen af Lublin, og i 1600-tallet beklædte dens medlemmer forskellige embeder i Den Polsk-litauiske Union. Det er muligt, at familien stammede fra en franskmand, Pierre Statorius (ca. 1530-1591), calvinist, som flygtede fra religiøs forfølgelse i Frankrig til Polen og blev naturaliseret som Piotr Stoiński. Sønnen Piotr og barnebarnet Jan blev vigtige personer i den radikale strømning inden for polsk protestantisme, de såkaldte polske brødre. I 1700-tallet møder vi slægtens medlemmer på den politiske scene. Ignacy Stoiński var blandt de Sejm-medlemmer, som i kongevalget 1764 stemte på Stanisław August Poniatowski, der var meget upopulær blandt adelen på grund af sin tilslutning til oplysningstidens ideer og kultur. Ksawery Stoiński var fra 1790 medlem af den kendte Store Sejm, som udformede den første polske grundlov i 1791 – et dramatisk forsøg på at reformere staten og forhindre yderligere forfald. Han deltog også i Sejmen i Grodno (1793), en tragisk forsamling, der under russisk pres bekræftede Polens anden deling. Han tilhørte den lille gruppe af *szlachta* (polske adel), der officielt protesterede mod delingen. En anden Stoiński, Sylwester, har bl.a. skænket en kostbar bog til klosterbiblioteket ved Skt. Stanislas-kirken i Lublin.⁹

Vi kan antage, at Stoiński-slægten tilhørte den bedre del af den polske adel omkring år 1800. De politiske og administrative stillinger, som deres medborgere betroede dens medlemmer, tyder på, at slægten har været velanskrevet. Wincenty selv må have været godt uddan-

⁸ Wiktor Gomulicki, 1848-1919, forfatter, poet, journalist.

⁹ Józef Kermisz: *Lublin i lubelskie w ostatnich latach Rzeczypospolitej*, Lublin 1939, s. 65; Leon Wegner: *Sejm grodzieński ostatni*, Poznań 1866, s.105; Antoni Trębicki: *Opisanie sejmu extraordinaryjnego podziałowego roku 1793 w Grodnie. O rewolucji 1794 roku*, Warszawa 1967, s. 76, 103, 122, 168, 186, 193; *Volumina Legum*, bd.10, Poznań 1952, s. 55. Ludwik Zalewski: *Biblioteka seminarium duchownego w Lublinie i biblioteki klasztorne w diecezji lubelskiej i podlaskiej*, Warszawa 1926, s. 59.

net for at være i stand til at oversætte Holbergs roman til godt polsk og desuden skrive en klassicistisk ode.

Oversættelsen og udgaven

Det, som gør denne oversættelse interessant, er ikke så meget en filologisk analyse af oversættelsens kvalitet – den er udmærket – som en analyse af, hvad der skete med teksten i processen frem til udgivelse, dvs. hvad oversætteren Stoiński og udgiveren (Szczepański eller en af hans medarbejdere) udelod eller tilføjede til Holbergs tekst. En sammenligning viser klart, at de to ikke lå på linje, men at nogen før trykningen har følt behov for at tilføje temmelig mange kommentarer, som udtrykte hans (deres?) anskuelser angående Holbergs ideer. Ud fra dedikationerne kan vi drage den slutning, at det næppe har været Stoiński. De fortæller nemlig, at værket er dediceret til en fremmed person. Der er også en enkelt kommentar til oversætterens fortale og den store tidsafstand mellem oversættelsen og udgivelsen, som peger på, at kommentarerne stammer fra en anden person.

I sin fortale roser Stoiński Holbergs ideer:

... han prøver på morsom vis at rette sin nations dårlige vaner. Når han således beskriver samfundets forskellige stænder, udstiller han magtmisbrug og uduelig magtudøvelse, han kritiserer overdådighed, roser retfærdighed, undgår løbsagtighed, ærer religionen, og når han beskriver mærkværdige folkeslag, frembringer han billeder af mennesker, som ved deres opførsel minder om disse.¹⁰

Stoiński skriver også i fortalen, at han har udeladt dele, der kunne misforstås af læseren eller fornærme hans religiøse følelser, men det var ikke ret meget, han fjernede. Det kan være svært at afgøre, om det er udtryk for Stoińskis tolerance eller for manglende konsekvens i opfattelsen af, hvad religiøs spot er.

Potuanernes naturlige religion

Det er ret oplagt, at det har været potuanernes naturlige religion og potuaneren Tanians fingerede rejseberetning fra Europa, som først

¹⁰ „(...) iż się starał przy zabawie, poprawić wady panujące w narodzie swoim. Obchodząc albowiem różne stany, wystawia nadużycie władzy, lub niedołączne wykonywanie onéy, przygania zbyt kóm, chwali sprawiedliwość, unika rozpusty, szanuję religią, a dziwotworne wystawując narody, okazuje w nich obrazy tych ludzi, co przez postępowania swóie stają się im podobnemi“, *Podroz do krajów podziemnych Mikołaja Klimiusza. Powieść norwegiska*, I, upagineret fortale.

og fremmest har kunnet vække modstand hos en polsk læser. Stoiński fjernede alligevel kun enkelte tekstbidder og kommenterede sjældent.

F.eks. har Stoiński fjernet dette afsnit fra kapitel VI *Om Folkets Religion i Potu*:

... ville der ikke være noget at gøre der i landet for alle de katolske missionærer der taler så ivrigt for at man skal overholde ceremonier, og lover paradys til dem der ærer rester af døde mennesker, og dem der i fastetiden udelukkende smovser i delikatesser fra marker, haver, vinmarker, floder og have.¹¹

I Tanians rejse er disse to afsnit udeladt:

I de sydlige lande bærer man en slags brød eller kager rundt i byer og landsbyer, og præsterne siger det er guder. Og det virkelig besynderlige er at selv bagerne, der står der med det mel som de er bagt af, sværger på at de brød har skabt verden.¹²

Europæernes religion er inddelt i to sekter: protestanter og katolikker. De første tilbeder én gud, de andre mange, for man møder lige så mange guder og gudinder som der findes byer og landsbyer. Alle disse guder og gudinder er udnævnt af paven i Rom, som selv udnævnes af nogle præster man plejer at kalde kardinaler. Heraf ser man hvor store beføjelser kardinalerne har, når de kan skabe dem der skaber guderne.¹³

¹¹ „oleum et operam in hac regione perderent conuersores (Missionarii) Romani, qui ceremoniarum obseruantiam tantopere commendant, Paradisumque illis pollicentur, qui mortuorum reliquias venerantur, aut qui solis agrorum, hortorum, vinearum, fluminum ac Oceani deliciis tempore quadragesimali saginantur“. (Dette og de følgende citater fra *Niels Klim* er oversat af Peter Zeeberg. Den latinske tekst og den danske oversættelse er her og i det følgende citeret efter *Nicolai Klimii Iter Subterraneum*, *Ludvig Holbergs Skrifter*, holbergsskrifter.dk, 2015 (version 2.6), kap. 6, s. 81, 1. udg. 1741 (passagen er tilføjet i 2. udg. 1745)).

¹² „In regionibus meridionalibus, per vrbes ac vicos portantur collyrides siue placentae, quas sacerdotes dicunt Deos esse: et quod maxime mireris, ipsi etiam pistores, qui farinam monstrant, e qua confectae sunt, collyrides easdem mundum creasse iurant“ (*Nicolai Klimii Iter Subterraneum* kap. 13, s. 306).

¹³ „Religio Europaea in duas sectas diuiditur, alia est Protestantium, alia Romanorum: illi vnum solum Deum, hi plures adorant, cum, quot vrbes ac vici sunt, tot Dii Deaque simul visuntur. Cunctos hos Deos Deasque creauit summus Romae Pontifex: hunc vero creant Presbyteri, vulgo dicti Cardinales. Patet inde, quanta sint Cardinalium iura, cum Deorum formatores forment“ (*Nicolai Klimii Iter Subterraneum* kap. 13, s. 309).

Den eneste kommentar, som Stoiński har tilføjet, angår Holbergs oplysning om, at hvis man i Potu prøver „at kommentere de hellige bøger“, straffes man med forvisning til firmamentet, og „hvis nogen vover at diskutere Guds væsen og attributter eller sjælenes og åndernes egenskaber, bliver han dømt til åreladning og spærret inde i det lokale statshospital“.¹⁴ Til disse sætninger tilføjer Stoiński denne melankolske kommentar: „Man kan jo ikke forstå dem (dvs. hellige bøger) uden forklaring“.¹⁵

Udgiveren er mere kontant i sin kommentar til dette sted:

Jesus Kristus har åbenbaret os så mange hemmeligheder og har befalet apostlene at forklare dem for os; hvorfor skulle så fortolkere af Jesu lære (dvs. de gejstlige) sendes til dårehuset?¹⁶

Senere kommentarer af udgiveren viser en meget negativ opfattelse af Holbergs religiøse meninger. Holbergs tolerance, der går ud fra, at troen er en privat sag for hvert individ, forsåvidt den ikke forstyrrer den sociale orden,¹⁷ er f.eks. kommenteret på denne måde: „Dette er ikke tolerance, men kold ligegyldighed over for al tro!“¹⁸

Potuanerne og dermed Holberg var kritiske over for europæernes måde at bede på („mens man laver husarbejde og håndværk“¹⁹), fordi det kolliderer med den nødvendige respekt for Gud, og de sammenligner det med den måde, man skal opføre sig på, når man beder en fyr-

¹⁴ Passagen lyder i sin fulde længde: „Prohibitum hic est, sub poena relegationis ad firmamentum, in libros sacros commentari. Et, si quis disputare audeat de essentia et attributis Dei, de spirituum et animarum qualitatibus, ad venae sectionem damnatur, ac in nosocomium vrbis publicum truditur“ (*Nicolai Klimii Iter Subterraneum* kap. 6, s. 74).

¹⁵ „któż je zrozumie bez tłumaczenia?“, *Podroz do kraiów podziemnych Mikołaja Klimiusza. Powieść norwęgiska*, I, s. 101, note a.

¹⁶ „Po cóż nam Chrystus ten tyle objawił tajemnic i nauczać ich kazał Apostołom, jeśli nauczyciel ma być posłanym do szpitala szalonych?“, smst., note b.

¹⁷ (*Nils Klim underjordiske rejse* kap. 6, s. 99); „tantum illi, qui palam impugnant religionem legibus sancitam, vt pacis publicae turbatores puniuntur“ (*Nicolai Klimii Iter Subterraneum* kap. 6, s. 74).

¹⁸ „Nie jest to tolerancja, ale zimna do wszystkich wiar obojętność“, *Podroz do kraiów podziemnych Mikołaja Klimiusza. Powieść norwęgiska*, I, s. 102.

¹⁹ „ministeriis oeconomicis ac operibus manuariis occupatos“ (*Nicolai Klimii Iter Subterraneum* kap. 6, s. 75).

ste om noget. Udgiveren, som sandsynligvis ikke har forstået det helt rigtigt, kommenterer: „Dette er en latterlig forestilling om en bøn“.²⁰

Når Niels Klim med en smule irritation bemærker, at „de underjordiske forsvarer deres holdninger så skarpsindigt og fremlægger alt så elegant at det ikke er så ligetil at gendrive selv de mest iøjnefaldende af deres fejltagelser“²¹, så er dette kommenteret med: „Klim er en ringe akademiker, hvis han ikke ved, hvordan han skal svare på det“.²²

Potuanernes mening, at Gud ikke tager større hensyn til dem, som beder mest, får denne bemærkning med på vejen: „Skt. Paul siger: *sine intermissione ora* (bed uden ophør)“.²³ En helt ærlig og direkte bedømmelse af potuanernes religion er udtrykt i en kort note til en sætning, hvor det overlades til læserne at afgøre, om deres trossætninger „fortjener kritik eller ros“.²⁴ Noten lyder blot: „Fordøm dem“.²⁵ Den umiskendelig begejstring, med hvilken Niels Klim beskriver potuanernes naturlige religion, mødes med denne sarkastiske bemærkning: „Her ser vi lutheranernes lære!“²⁶

Potuanernes naturlige religion, som var en følge af en individuel tro, tolerance og forkastelse af en mekanisk gudsdyrkelse, dvs. religion opfattet som et etisk system, var umulig for en polsk udgiver i 1819. Han stræbte efter bevis på katolicismens universalisme på grundlag af kirkens og gejstlighedens autoritet. Den samme tænkemåde ser vi i anledning af Niels Klims møde med indbyggerne i Iochtana (kap. 9, s. 185ff.), som bekender sig til en naturlig religion på grundlag af religiøs tolerance, adskillelse mellem religion og statsmagt, og hvor den etiske dimension er mere vigtig end ceremonier og ritualer. Her finder vi sådanne anmærkninger: „Dåben er et vigtigt ritual i den kristelige tro,

²⁰ „Śmieszne wyobrażenie modlitwy“, *Podroz do kraiów podziemnych Mikołaja Klimiusza. Powieść norwega, I*, s. 103.

²¹ „subterranei nostri tanto acumine opiniones tuentur, et adeo speciose omnia exponunt, vt errores eorum vel maxime euidentis refellere in procliui non sit“ (*Nicolai Klimii Iter Subterraneum* kap. 6, s. 75-76).

²² „Słabym był szkolakiem Kilimiusz kiedy na to [nie] umiał odpowiedzieć“, *Podroz do kraiów podziemnych Mikołaja Klimiusza. Powieść norwega, I*, s. 104.

²³ „Sine intermissione ora nauczał Paweł S“, smst., s. 107.

²⁴ „pergam exponere dogmata eorum generalia et notatu maxime digna, iudicio legentium relinquens, cretane an carbone sint notanda“ (*Nicolai Klimii Iter Subterraneum* kap. 6, s. 79).

²⁵ „Na piasku zostawić“, *Podroz do kraiów podziemnych Mikołaja Klimiusza. Powieść norwega, I*, s. 108.

²⁶ „Tu się przebijają dysydencka nauka!“, smst., s. 112.

hvis undladelsesstraf er tabet af frelse”; „Det var ikke kongerne, som gav lovene, men apostlene“.²⁷

Holbergs antikatolicisme

Hovedårsag til udgiverens nervøsitet var den indlagte beskrivelse af Europa, som findes i romanens kapitel 13. Den er skrevet, som det fortælles, af en beboer i den underjordiske verden – han går under navnet Tanian – der engang har foretaget en rejse i Europa. Her kommer Holbergs aversion mod katolicismen tydeligt til udtryk, og han lader Tanian skrive om paven, at han kan dømme undersåtternes sjæle til fortabelse.²⁸ Hertil lyder udgiverens kommentar: „Men kun hvis sjælen selv vil fordærves“.²⁹ Når Tanian derefter skriver om de symbolske Skt. Peters nøgler: „Så mægtigt et klenodie kunne jeg vældig godt tænke mig at se, men det blev der ikke noget af. For jeg har stadig ingen ide om hvordan de ser ud, og hvilket skrin de opbevares i“,³⁰ kommenterer udgiveren: „En meget plat spøg“.³¹

Tanians påstand om, at paven kan give absolution selv til den, som Gud har fordømt, irriterer udgiveren: „Det er en dum bespottelse“, erklærer han.³² Der hvor Tanian beskriver religiøse forfølgelser, forsyner Stoiński bogen med en information: „Forfatteren måtte have fået viden om den hellige inkquisition i Europa“, og denne er kommenteret af udgiveren: „Troen er oftest et påskud for forfølgelser, ikke årsagen“.³³

Beskrivelsen af askeonsdag – „Dette vanvid standses ved at man drysser aske på panden af de syge“³⁴ – fik en kold note: „Det er en

²⁷ „Chrzest iest obrzedem istotnym Wiary Chrześcijańskiej, i pod utratą zbawienia przykazany (*Podroz do kraiów podziemnych Mikołaja Klimiusza. Powieść norwęgiska*, I, s. 273; „Nie Monarchowie przepisali prawidła Wiary ale Apostołowie”), smst., s. 274).

²⁸ „hic et animas perdere potest“ (*Nicolai Klimii Iter Subterraneum* kap. 13, s. 299).

²⁹ „Lecz wtedy kiedy się sama dusza potępić pragnie“, *Podroz do kraiów podziemnych Mikołaja Klimiusza. Powieść norwęgiska*, II, s. 153.

³⁰ „Auidus eram tanti palladii videndi, at operam perdidi; nam quamnam habeant formam, et in quo scrinio asseruentur, adhuc quaero” (*Nicolai Klimii Iter Subterraneum* kap. 13, s. 299).

³¹ „Żart bardzo płaski“, *Podroz do kraiów podziemnych Mikołaja Klimiusza. Powieść norwęgiska*, II, s. 154.

³² „To głupia potwarz”, smst., s. 154.

³³ „Autor o inkwizycji świętej dowiedział się pewnie w Europie”, „Wiara pretextem nacyjściej prześladowań wzajemnych, nie przyczyną”, smst., s. 167 [en trykfejl: burde være: 157].

³⁴ „Furor hic sistitur cineris aspersione in aegrotorum frontes” (*Nicolai Klimii Iter Subterraneum* kap. 13, s. 303).

gammel vittighed, som stammer fra en anekdote fortalt af en tyrkisk gesandt³⁵. Men udgiveren bliver rigtigt rasende, når Holberg skriver om katolikernes hykleri: „De fleste europæere indgår tre eller fire gange hvert år i vidners nærvær en højtidelig pagt med Gud som de kalder kommunion, og som de straks bryder igen“³⁶. Udgiveren, som forresten har misforstået denne sætning, brøler: „Det, som Jesus Kristus har indført, kalder han [i.e. Holberg – K.S.] vold over for pagten med Gud. Denne påstand er en fanatiker værdig!“³⁷

Ved siden af Holbergs ironi over forbuddet mod at læse Bibelen i de katolske lande, finder vi en anden note fra Stoiński: „Antageligt har forfatteren fundet ud af, at det særlig i Spanien, Frankrig og Italien er forbudt under kirkens straf at læse Bibelen – det kræver en specialtilladelse fra den gejstlige myndighed“. Til denne forklaring tilføjer udgiveren sin egen kommentar: „Den Hellige Kirke har fuldstændig ret, når den forbyder at læse Bibelen uden øvrighedens tilladelse, thi al kætteri er udsprunget af sådan misforstået læsning. *Fide ex auditu*, ikke *ex lectione!*“³⁸

Til påstanden om, at i de sydlige lande „er det forbudt at dyrke og tilbede Gud på andet end et ukendt sprog“³⁹, lyder kommentaren: „Enhver beder på det sprog, han forstår; den romerske gejstlighed beder på latin, fordi den forstår dette sprog“⁴⁰.

Tanian bemærker endelig, at europæerne ikke mener, „at deres fremtidige frelse eller evige fortabelse afhænger af deres handlinger og om de udøver eller forsømmer fromhed og gode gerninger, men udelukkende af hvor de er født. (...) Men den tankegang kan jeg ikke

³⁵ „Dawny to iest żarcik, z anekdoty posła tureckiego wyjęty”, *Podroz do kraiów podziemnych Mikołaja Klimiusza. Powieść norwewska*, II, s. 160.

³⁶ „Plerique Europaei, ter vel quater quouis anno, testibus adhibitibus, ineunt cum Deo pactum solenne, mox rumpendum, quod vocant Communionem” (*Nicolai Klimii Iter Subterraneum* kap. 13, s. 304).

³⁷ „Co Chrystus ustanowił on nazywa zgwałceniem przymierza z Bogiem. Zdanie to warte Zagorzalca”, *Podroz do kraiów podziemnych Mikołaja Klimiusza. Powieść norwewska*, II, s. 162.

³⁸ Note d: „Dowiedział się zapewne autor, że czytanie Biblii osobliwie w Hiszpanji, Francji i Włoszech zakazane iest pod karami Kościelnemi; trzeba mieć na to szczególniejsze pozwolenie od prałatów”; note e: „Bardo słusznie zakazuje Kościół Św. czytać Biblią bez pozwolenia, bo z Jey czytania źle zrozumianego wszystkie powstały kacerstwa. *Fide ex auditu* nie *lectione*”, smst., s. 163.

³⁹ In iisdem regionibus prohibitum est, Deum colere ac adorare, nisi ignota dialecto (*Nicolai Klimii Iter Subterraneum* kap. 13, s. 304-5).

⁴⁰ „Každy się modli ięzykiem, który rozumie. Duchowieństwo Rzymskie modli się po łacinie, bo ten ięzyk rozumie“, *Podroz do kraiów podziemnych Mikołaja Klimiusza. Powieść norwewska*, II, s. 164.

få til at stemme med Guds godhed og retfærdighed“.⁴¹ Det får udgiveren til at konkludere: „Hele dette stykke er bagvaskelse, og troen, som her er beskrevet, er sigøjnertro“.⁴²

Kritik af forfatteren

Den forargelse, Tanians rejseskildring vækker hos udgiveren, leder til fjendtlige bemærkninger om bogens forfatter. Til sætningen: „Det er især de dumme der skriver bøger, som om de er bange for at rygtes om deres dumhed ikke skal nå frem til deres efterkommere“,⁴³ lyder kommentaren: „Klimius skriver nu om sig selv“.⁴⁴ Beskrivelsen af de europæiske videnskaber ledsages af denne dom: „Her viser forfatteren, at han er en tåbe, der ingenting ved om filosofi, poetik, grammatik metafysik og lignende“.⁴⁵

Den fantastiske historie om det femte monarki er også kommenteret, dog er denne note trykt på siden med Tanians rejse – udgiveren har åbenbart bestemt, at denne kommentar skal trykkes på forhånd: „En student fra det Københavnske Akademi, som studerede for at blive pastor på Spitsbergen, grundlægger et støberi og støber kanoner, også imens slagsmål pågår, bygger han fabrikker hos det primitiveste folk, selvom han ingenting ved om det; på et øjeblik bevæbner han fodfolkene med skydevåben, opstiller et artilleri, og af folk, som ikke kender til heste, danner han et dygtigt rytteri, han leder en hær på flere hundrede tusinder – vel kan man skrive fabler, men de bør ligne sandheden“.⁴⁶

41 „Porro, non ex operibus, et virtutum pietatisque exercitio, aut neglectu, sed e solo natiuitatis loco futuram salutem aut damnationem aeternam fluere, vulgo existimant Europaei ... At, opinionem hanc cum iustitia et bonitate diuina conciliare nequeo“ (*Nicolai Klimii Iter Subterraneum* kap. 13, s. 310-11).

42 „Cały Artykuł ten jest potwarzą, a wiara taka, o iakiey mówi jest cygańska“, *Podroz do kraiów podziemnych Mikotaja Klimiusza. Powieść norwęgska*, II, s. 173.

43 „Stulti potissimum libros scribunt, ac si verentur, vt stultitiae fama ad posteros propagetur“ (*Nicolai Klimii Iter Subterraneum* kap. 13, s. 312).

44 „Właśnie to o sobie napisał Klimiusz“, *Podroz do kraiów podziemnych Mikotaja Klimiusza. Powieść norwęgska*, II, s. 175.

45 „Tu autor pokazuje się być nieukiem, nie mającym prawdziwego wyobrażenia filozofii, poetyki, gramatyki, metafizyki itp“, smst., s. 179.

46 „Student z Akademii Stafnieńskiej [sic!] wyuczony na Kandydata do Pastorstwa w Szpitsbergu, funduje ludwisarnią, leje armaty, nawet w czasie batalii kazano robić, do najprostszego ludu wprowadza fabrykę, której sam nie uczył się, w kilka chwil uzbraja piechotę w broń ognistą, urządza artylleryję ogniem, z ludzi nie znających do czego konie przydatne, którzy liczną do boiu sposobną armię [sic!], dowodzi kiludziesiętu tysiącami Wojska – można pisać bayki ale trzeba by były podobne do prawdy“, smst., s. 181.

Denne kritiske holdning skal formentlig ses som en direkte følge af udgiverens reaktion på Holbergs udfald mod katolicismen – satiren er i hans øjne uacceptabel, og denne vrede finder udtryk i et forsøg på at diskreditere helheden.

Holbergs sociale ideer

Religionen er ikke det eneste tema, som får både oversætteren og udgiveren til at kommentere eller ændre Holbergs tekst. De udtrykker også på en interessant måde deres mening om forholdene i Polen. Dette sker i form af tilføjelser og viser en langt større enighed mellem de to.

Når Holberg skriver om de sociale uretfærdigheder, er det en anledning for Stoiński til at indflette egne synspunkter. Der hersker i Potu den uskrevne regel, at jo rigere og mægtigere en borger er, desto større ydmyghed og høflighed skal han vise alle andre borgere. Holberg skriver:

Det er ikke en høflighed som nogen er tvunget til ved lov, men da potuanerne altid tænker tingene besindigt og fornuftigt igennem, gør de det frivilligt, for de føler sig forpligtet til den høflighed som taknemmeligheden foreskriver. Det er bestemt ikke som hos os, hvor de der indkasserer de største hædersbevisninger og de største fordele, ser hånligt ned på dem der er fattigere.⁴⁷

Stoiński oversætter dette stykke med disse ord:

Der findes ingen sådan lov, men potuanerne udøver denne dyd frivilligt, fordi de altid handler efter den sunde fornufts bud; de siger: Taknemmelighed byder os at vise ærefrygt for dem, hvis hænder skaffede os vores rigdom. O! du hellige naturlige fornuftens regel – i Europa er din oplyste moral ikke kendt, den, som sidder højt, ser ikke længere bønderne, som kryber på jorden og arbejder for at tilfredstille hans lyster. Jo bedre løn man får fra staten, desto større fordele man nyder, desto mere foragter man de fattige.⁴⁸

⁴⁷ „Ad hunc tamen cultum nemo lege obligatur, sed, cum Potuani sane ac cum iudicio omnia expendant, sponte hanc virtutem exercent, existimantes, se ad talem, quem grata mens dicitat, cultum obstringi; aliter sane, ac apud nos, vbi ii, qui maximis honoribus maximisque emolumentis cumulantur, pauperiores alto supercilio despiciunt” (*Nicolai Klimii Iter Subterraneum* kap. 13, s. 91-92).

⁴⁸ „Prawa na to Potuanie niemaia żadnego, rozsądkiem jedynie powodowani zdrowym, dopełniaią tey cnoty dobrowolnie: wdzięczność, mówią, obowiązuię nas

På denne måde benyttede Stoiński lejligheden til at sige sin mening om de sociale forhold i sin samtid. Han ser uretfærdigheden i de polske bønders vilkår og forstår deres betydning for samfundet. Han kritiserer de mægtiges hovmod, og i hans tænke måde sporer vi tegn på social lighedstænkning.

På samme måde tilføjer også udgiveren noget tekst til Tanians rejse-skildring. Den lyder:

Jeg har engang i et land, som bryster sig af sin frihed, set en slave – det vil sige en medborger, som var fundet skyldig i manglende lydighed mod de mægtige – og på skuldrene bar han en økse, med hvilken de skulle hugge hans hoved af på torvet. Se – tænkte jeg – det må være følgerne af en tilsyneladende frihed.⁴⁹

Desuden kritiserer udgiveren polakkernes snobberi for alle udenlandske moder. Han tilføjer disse ord til Holbergs tekst:

De klæder sig på græsk, romersk og lignende, selv om de ikke kender noget til disse nationer eller gider læse noget som helst om dem. Utilfredse med deres fædreland bukkes de under for udenlandske fantasier. Alt, hvad der er af hjemlig herkomst, er ufuldkomment, smagløst og upassende for dem. På denne måde ydmyger de sig selv og finder sig udygtige til dåd, kunst og håndværk og til at måle sig i fornuftens bedrifter med andre. Frivilligt dørske og overtroiske som de er, forbliver de i denne tro!⁵⁰

koniecznie, abyśmy uszanowanie oddawali tym, których ręka pracowała na te, które posiadamy dostatki. O! święta zasada prawa przyrodzonego, nie znają w Europie światłej twej moralności, ten, co z wysoka siedzi, niewidzi czołgających się po ziemi wieśniaków, co pracują na dogodzenie jego wymysłom, a im lepiej płatny jest kto od Rzplitej, im większe odbiera od niej łaski, tym bardziej pogardza uboższymi“, *Podroz do krajów podziemnych Mikołaja Klimiusza. Powieść norwewska*, I, s. 130.

⁴⁹ „Widziałem w ... kraju, co się wolnością zaszczycił, iak niewolnik, czyli tegoż kraju rodak, obwiniony, że nieulegał moznijeszym, niósł na ramionach swoich topór, którym mu na placu ucinac mieli głowę. Owóż (pomyślałem) skutki wolności mnie-maney!“, smst., s. 170.

⁵⁰ „Ubierają się po Grecku, Rzymku i tym podobnie ci, co tych narodów z dziejów w księgach zapisanych nieznają. Niekontenci z swojego kraju i Ojczyzny, ulegają fantazyi obcych. To, co się w kraju zrobiło, jest niedoskonałym, mniej gustownym i nieprzyzwoitym u nich. Tak to podlą siebie samych zeznając się być niezdatne do wyniesienia się w sztukach, kunsztach, rękodzielach i zrównaniu w rozumie z innemi gnusnieją więc dobrowolnie, przesądnie zostając w tey opinii“, *Podroz do krajów podziemnych Mikołaja Klimiusza. Powieść norwewska*, II, s.168-169.

Den meget traditionelle indstilling til religion og til den katolske kirke forbinder sig hos udgiveren med en for oplysningstiden typisk interesse for social retfærdighed og en for romantikken typisk kritisk indstilling til klassicistisk og kosmopolitisk mode.

Afslutning

Sådan var den polske oversættelse af Ludvig Holbergs *Nils Klim* i begyndelsen af 1800-tallet. Selvfølgelig kan vi ikke udfra denne beskedne kilde drage nogle vidtrækkende slutninger om den polske kultur og mentalitet, men vi ser, at selv 70 år efter Holbergs død var hans – ret moderate – religiøse ideer ikke spiselige for alle blandt det læsende publikum i Polen. Eftersom der er tydelige modsætninger mellem udgiverens og oversætterens meninger, kan der imidlertid godt have været læsere blandt den polske adel, som kunne acceptere Holbergs anskuelser.

Jeg tror ikke, at Stoiński vidste meget om Holberg. Han benyttede en anonym latinsk udgave af bogen, hvor Holbergs navn slet ikke nævnes. Stoiński prøvede ikke at finde ud af, hvem der var forfatteren til „den norske historie” (udgiveren gik dog et enkelt skridt længere og identificerede Norge og forfatteren som lutheransk). Men alligevel er hans interesse for Holbergs værk ægte, og det var Holbergs ideer, der tiltrak ham. Det lykkedes Stoiński (eller andre) at få udgivet sin oversættelse, selvom Holbergs religiøse opfattelse kunne møde voldsom modstand hos andre. Jeg ville ønske, at Holbergs bøger kunne have den samme lykke i nutidens Polen.